

Teodicea – Bůh a problém zla

David Svoboda

KTF UK

ÚVOD

- Se zlem je každý člověk konfrontován v běžném životě (bohužel) až příliš často. Trápí nás různé zlé věci, které mají tělesnou, duševní i mravní povahu. Stěžujeme si na ně, snažíme se jim vyhnout, ale dříve či později dolehnou na každého z nás. Zlo je tedy v našem každodenním životě skutečně přítomné a tento fakt nelze rozumně popřít.
- Často se ptáme, proč nás trápí nějaké konkrétní zlo, např. „Proč mám teplotu?“, „Proč mám chmury či úzkostné obavy?“, „Proč jsem někomu ublížil? atd. V takových případech hledáme příčiny či důvody nějakého konkrétního zla a velmi často umíme na takové otázky nalézt uspokojivou odpověď.
- Někdy se však můžeme divit či ptát, proč vůbec existuje zlo. Odpověď na takovou otázku je obtížnější a najdeme ji většinou ve filosofii, teologii nebo v nějakém náboženství. Naše přednáška, jak už říká její název, spadá do oblasti teodiceie (šířeji do filosofie náboženství), a proto budeme uvažovat o existenci zla s ohledem na Boha. Pokusíme se postupně odpovědět na tyto čtyři otázky:
 - 1. Co je zlo?
 - 2. Odkud zlo pochází, co je jeho příčinou?
 - 3. Je zlo slučitelné s existencí nekonečně dobrého a všemohoucího Boha?
 - 4. Má zlo vůbec nějaký smysl?

Pokusím se ukázat, jak na uvedené otázky odpovídají nejenom vybraní filosofové, ale i teologové. Odpovědi filosofie jsou totiž podle mého soudu ve srovnání s teologií přece jenom ne zcela uspokojivé. Začněme proto tím, že si krátce řekneme, čím se tyto disciplíny vyznačují a jaký je mezi nimi rozdíl.

Zajímavá a doporučená literatura k tématu:

Ch. Journet, *Zlo*, Praha: Krystal OP, 1998.

B. Bro, *Moc zla*, Praha: Krystal OP, 2014.

D. S. Oderberg, *Metaphysics of Good and Evil*, London: Routledge, 2020.

ÚVOD: Filosofie a teologie

- Vymezit filosofii a teologii není úplně jednoduché, navíc je třeba říci, že existují různá pojetí. Nám proto postačí zběžná charakteristika obou oborů a vyjdeme z toho, co je jim společné. O filosofii i teologii se říká, že jsou to tzv. „*sapienciální disciplíny*“, tj. hledáme v nich **moudrost**.
- Filosofie. V této disciplíně usilujeme o moudrost, pokoušíme se racionálně vysvětlit a pochopit skutečnost jako celek. Tento úkol je pro člověka v podstatě neuskutečnitelný, skutečná a pravá moudrost je vlastní pouze Bohu. My lidé můžeme o moudrost pouze usilovat, hledat a milovat ji (etymologicky je filosofie „láska k moudrosti“). Pro nás je důležité, že každý filosofický výrok musí být ověřitelný či verifikovatelný smyslově nebo čistě rozumově. Filozofové by tedy neměli přijímat žádné poznatky jako pravdivé na základě víry.
- Teologie. V dalším nám půjde především o **křesťanskou** (přesněji katolickou) teologii, i když mnohé z toho, co řekneme, bude platit pro teologii jako takovou. Ta je (podobně jako filosofie) rozumová disciplína usilující o moudrost, avšak (na rozdíl od filosofie) vychází z víry, je to **rozumová reflexe víry**. (Křesťanská) víra je nejenom celkový životní postoj a způsob života, ale i zdroj mnoha informací. Teolog tedy může ve své argumentaci užívat nejenom smyslové a čistě rozumové poznání (třeba filosofické), ale i poznatky, jejichž pravdivost přijímá na základě víry. A protože se (křesťanská) víra nějakým způsobem týká celku skutečnosti, lze říci, že teologie (jako filosofie) je snahou porozumět celku skutečnosti, je úsilím o moudrost. V teologickém hledání moudrosti však člověku pomáhá (na rozdíl od filosofie) světlo víry.

1. Co je zlo?

- Na tuto otázku najdeme v dějinách lidského myšlení celou řadu různých odpovědí. Není možné, ani žádoucí, abychom je všechny podrobně vyložili. Podíváme se proto jenom na tři vlivné koncepce. Dvě z nich považuji za „krajní“ a nesprávné, tu třetí za „umírněnou“ a správnou.
- (i) První „krajní“ pojetí zla nacházíme už v asijském náboženském myšlení Zoroastrismu (Mazdeismus) a v pozdějším náboženství Manicheismu. Tyto směry jsou dualistické, tj. ve světě skutečně existuje dobro i zlo, přičemž dobro pochází od dobrého božského principu, zlo má původ ve zlém božském principu. Svět je kolbištěm těchto dvou samostatných principů, střetává se tu dobro a zlo. Pro nás je důležité, že **zlo (stejně jako dobro) má v tomto pojetí skutečné, svébytné a samostatné bytí.**
- (ii) Náznaky dalšího „krajního“ pojetí nacházíme u novověkého filosofa B. Spinozy (zemřel r. 1677) a v současnosti má své stoupence v některých indických náboženstvích. Podle této koncepce zlo vlastně vůbec neexistuje, je to pouhá iluze či klam, jenž je důsledkem našeho nedokonalého poznání světa jako celku. Skutečně moudrý člověk je schopen pozdvihnout svou mysl a nahlédnout svět z Boží perspektivy („Božím okem“), z ní je patrné, že veškerá existence je v posledku a výhradně Božská a dobrá. **Zlo je tedy pouhá iluze a nemá žádnou skutečnou existenci.**
- (iii) „Umírněnou“ koncepcí zla vyhýbající se krajnostem dvou předchozích pojetí a uchováající zároveň jejich správné postřehy, rozpracoval sv. Aurelius Augustinus (zemřel r. 430 po K.). Z hlediska dějin křesťanství je tato koncepce nejvlivnějším pojetím zla, k němuž se hlásilo a hlásí nejvíce myslitelů. Podle tohoto pojetí je **zlo nedostatek náležitého dobra.** Podívejme se na toto vymezení blíže a vysvětleme ho.

1. Zlo jako nedostatek náležitého dobra

- Pokusme se uvedené vymezení zla vysvětlit v několika krocích.
- 1. *Zlo jako takové nemá vlastní bytí/existenci.* Uvažujme o tom, co běžně považujeme za zlé či za zlo. Např. slepota je pro nás lidi bezesporu zlo, protože nás zbavuje zraku, který jako lidé mít máme. Slepý člověk tedy nemá něco, co by mít měl; chybí mu náležitá dokonalost, nedostává se mu zrak a nevidí. Podobně je tomu s jinými fyzickými či psychickými nemocemi, jsou to zla, protože nás zbavují toho, co bychom měli mít, totiž zdraví. Být zdravý, je pro nás dobré, naopak být nemocný je zlé. Podobně je tomu s mravním zlem, tj. hříchem. Milovat (=chtít dobro) druhé lidi je mravně dobré, naopak okrádat své bližní je mravně zlé. Krádež je zlá, protože druhému působím zlo a zároveň ve svědomí vím, že bych to neměl dělat. Krádež je něco, co by nemělo být, je to nedostatek náležitého mravního dobra. Zdá se mi, že zlo běžně chápeme jako nedostatek nějakého dobra, které nemá vlastní existenci, je to nepřítomnost (ne-bytí) nějakého dobra.
- 2. *Zlo není jakýkoli nedostatek dobra, ale jen **náležitého** dobra, tj. dobra, které něco/někdo má mít.* Když nemám na kontě milióny korun, nepovažuji to za zlo, protože jsem si je nevydělal, ani nedostal, a nikde není psáno, že mám být milionář. Když jsem naopak nemocný, považuji to za zlé a toužím se uzdravit. Chci tím říci, že ne každý nedostatek je zlo, tím je jenom taková absence dobra, kterou by daná věc měla přirozeně mít.
- 3. *Zlo vždy „parazituje“ na nějakém dobru, a proto může existovat jenom v závislosti na nějakém dobru.* Zlo se vyskytuje jenom tam, kde je nějaké dobro. Zlo tedy samo o sobě neexistuje a existovat nemůže; zlo nemá vlastní svébytné bytí (tj. manicheismus nepojímá zlo správně). Zlo však není ani pouhá iluze (Spinoza a jiní nechápu zlo správně), protože skutečně existují věci, kterým chybí náležité dobro. Zcela jistě skutečně existují slepí lidé a jim opravdu chybí zrak.
- Toto pojetí zla může přijmout filosof i teolog, v tomto ohledu mezi nimi nemusí být žádný rozdíl. Tato koncepce je (po věčné stránce či systematicky viděno) sice nezávislá na víře, ale neodporuje jí. Proto ji křesťanský teolog může přijmout (jak se to namnoze stává) a použít ve své vlastní teologické práci.

1. Jaké druhy zla rozlišujeme?

- Tradičně se rozlišují dva druhy zla: **fyzické** a **mravní**.
- Fyzické zlo (někdy se nazývá také **přírozené zlo**) je nedostatek náležitého fyzického dobra, tak pro člověka jsou to všechny (fyzické i psychické) nemoci a potažmo také smrt.
- Mravní zlo je nedostatek náležitého mravního dobra, tradičně se nazývá **hřích**. Hřích je svobodný a uvážený skutek, který není v souladu s mravním zákonem. Např. platí-li mravní norma „Nepokradeš!“, je každé svobodné a uvážené rozhodnutí vzít druhému svévolně (tj. proti jeho vůli) a neoprávněně nějakou jeho věc či majetek, hříšné. A to proto, že se takové rozhodnutí neshoduje s uvedenou mravní normou. Mravní zlo má jinou povahu než fyzické zlo, je to duchovní skutečnost.

1. Některé námitky proti uvedené koncepci zla

- Uvedené pojetí zla mohlo v některých z vás vyvolat určité pochybnosti, popř. nesouhlas. Rád bych zde proto zmínil dvě námitky proti této koncepci zla, které mi připadají jako zásadní a pokusím se na ně ihned odpovědět. Třeba tím některé vaše pochyby rozptýlím.
- **NÁMITKY:** Uvedené pojetí je správné pouze pro některé případy zla, ale nikoli pro všechny. Existují dva typy zla, které nelze pojímat jako nedostatek náležitého dobra. **1.** Je to (tělesná i psychická) bolest, obzvláště není-li již léčitelná a neslouží-li k dosažení nějakého dobra. Zdá se totiž, že bolest má svébytné a vlastní bytí, nevnímáme ji přece jako pouhý nedostatek. **2.** Jsou to zcela nenávistné skutky, které ničí životy mnoha lidí (viz hrůzné činy mnohých diktátorů 20. stol. jako byly dvě světové války; holokaust; genocidy atd.). Zdá se tedy těžko přijatelné, že by tyto nenávistné skutky měly být pouhým nedostatkem nějakého dobra. Spíše se jeví jako skutečné zlo, které má vlastní a svébytné bytí.
- **ODPOVĚDI: 1.** Uznávám, že bolest je v lidském těle (či duši) skutečně přítomná a že má vlastní a svébytné bytí. Slouží nám však přirozeně k tomu, aby nás varovala před nějakým nebezpečím, které nás ohrožuje. Bez ní by se náš život velmi rychle ocitl v ohrožení, došlo by k poškození organismu a k úmrtí. Proto je pochybné ji chápat jako nějaké zlo. Jistě jsme v pokušení chtít jenom to, co je nám příjemné a co nebolí, ale na druhou stranu – uvážíme-li vše ještě jednou a pozorněji – opravdu bychom chtěli život zcela bez bolestí? V lékařství je známo, že někteří lidé postrádají pocity bolesti. Jejich život je však v neustálém ohrožení, protože nemají varovné signály (bolesti) upozorňující na nebezpečí. Je tedy pravdou, že z omezeného hlediska naší touhy po tom, co je příjemné, je bolest nežádoucí, ale uvážíme-li vše z širšího hlediska, je bolest v tomto životě přece jenom žádoucí a dobrá. Lze říci, že je to nevyhnutelná „směs dobra i zla“ sloužící k ochraně vyššího dobra, tj. našeho zdraví. Pokud se bolest stala chronickou a neléčitelnou, pak má svým způsobem parametry nemoci a je nežádoucí. V tomto ohledu ji lze chápat jako nedostatek náležitého dobra, tj. zdraví. Přiznávám, že téma bolesti představuje jistý „oříšek“ pro koncepci zla, kterou hájím. Avšak celkově vzato jsem přesvědčen, že bolest je přirozeně něčím, co by tu být mělo, spíše než nemělo.
- **2.** Uvedená námitka je závažná a je to především mimořádná míra zla, s níž se ve 20. století setkáváme, co jí přidává na přesvědčivosti. Přesto mám za to, že i takové skutky lze analyzovat za pomoci uvedené koncepce zla. Jak už jsem řekl v nahrávce k předchozímu snímku, svobodná a uvážená rozhodnutí můžeme uvažovat dvojím způsobem. Co do jejich bytí a co do jejich (ne)souladu s mravní normou. Láskyplné i nenávistné skutky jsou co do svého bytí skutečnými jsoucnými, jsou to naše reálná rozhodnutí a v tomto ohledu nic nepostrádají, nevykazují žádné „nedostatky“ bytí. Uvažujeme-li je však co do jejich (ne)souladu s mravním zákonem, je situace jiná. Některé skutky jsou s ním v souladu (=mravně dobré či správné), jiné v nesouladu (=hříšné). Pravdou dále je, že zlé skutky lze co do jejich hříšnosti „stupňovat“, např. moralisté rozlišují hříchy „lehké“ a „smrtné“. Zlo je opakem dobra, a proto podle (míry) dobra určujeme (míru) zla. Tím chci říci, že některé hříchy nás zbavují jenom malého dobra, jiné většího a konečně některé toho největšího. A podle toho posuzujeme míru zla a jeho závažnost. I ten největší hřích lidských dějin, jímž je podle katolické víry vražda Boho-člověka, je nedostatek náležitého mravního dobra. Nepopírám, že 20. století je plné hrozných hříchů a v takovém měřítku, že to nemá v našich dějinách obdoby. Tvrdím však, že i tyto hříchy lze chápat jako mravní nedostatky těch největších nám lidem náležitých mravních dober.

2. Odkud zlo pochází, co je jeho příčinou?

Odpovědi na tuto otázku už můžeme ve shodě s předchozím záměrem rozdělit na filosofické a teologické (či širěji odpovědi věřícího křesťana). Na úvod bych ale chtěl říci něco velmi důležitého, a sice že zlo (především mravní) je v podstatě velkým tajemstvím. Ačkoli se s ním denně a důvěrně potýkáme, přesto mu plně a do hloubky nerozumíme. Máme dojem, že by tu být nemělo a přesto tu stále je; bráníme se mu a stále znovu na nás doléhá; nechceme ho a přece ho působíme. Jsem přesvědčen, že nejlepší a nejspokojivější odpověď na problém zla nám poskytuje (křesťanská) víra, nikoli filosofie, ale i odpověď víry je jenom částečná a neúplná. Mějme toto bedlivě na paměti i v dalším výkladu.

FILOSOFIE. Odpověď na uvedenou otázku vyžaduje určité filosofické znalosti z oblasti tzv. *kauzality* (tím míníme vztah příčiny a účinku). Filosofové se kauzalitou zabývají už od antiky a vytvořili různé teorie. Nemůžeme se jim blíže věnovat, proto zvolím jednu významnou teorii, která je mi blízká a pokusím se s její pomocí odpovědět na naši původní otázku po příčině zla.

Vyjděme z toho, že **příčina je princip, který uvádí něco jiného (účinek) do bytí (existence)**. Např. oheň ohřívá vodu a je příčinou (vyšší) teploty vody; jinak řečeno, oheň působí na vodu a tím vzniká něco nového, uvádí do bytí novou teplotu. Otec a matka jsou příčinou vzniku jejich potomka, zplodili (vedli do bytí) novou bytost.

Toto pojetí však čelí určitému problému. Je-li zlo nedostatek náležitosti dobra, což lze říci i tak, že zlo je nedostatek určitého bytí (dobro má vždy nějaké bytí, je to přece něco a ne nic), jak vůbec může být účinkem nějaké příčiny? Vždyť příčina působí nějaké bytí, nikoli jeho nedostatek.

V řešení vyjděme z toho, že příčina působí něco „přímo čili bezprostředně“ a něco působí prostřednictvím svého přímého/bezprostředného účinku jako jeho jakýsi „vedlejší efekt“. Např. udeří-li blesk do stromu, způsobí tam přímo obrovskou změnu teploty (energie) a to následně (na způsob doprovodného či „vedlejšího“ účinku) vede k tomu, že strom zanikne (shoří). Podobně dřevorubec, kácí-li strom, směřuje jeho činnost přímo k tomu, aby přeřízl jeho kmen; tím však následně strom zanikne.

Zlo tedy žádná příčina nepůsobí přímo, je to něco jako „vedlejší efekt“ jejího působení. Takto může nějaké zlo vznikat vícero způsoby. **(i)** V příčině není před její činností žádné zlo, nic náležitosti jí nechybí. Pokud svou činností působí fyzické zlo, pak je to „vedlejší efekt“ její činnosti (viz výše). **(ii)** V příčině je nějaký nedostatek předem přítomný, a proto je i její činnost nedostatečná. Tak má-li někdo nemocný žaludek, špatně tráví; má-li někdo chromou nohu, kulhá. Taková zla vznikají (na základě platných přírodních zákonů) nutně. **(iii)** Analogicky to platí i v mravní oblasti, pokud se někdo dlouhodobě učí např. krást, vypěstuje si určitou neřest. Ta působí, že pokud se dotyčný ocitne v příhodných podmínkách, má náklonnost krást. Je-li však jeho čin mravně špatný (hřích), musí být uvážený a dobrovolný, tj. svobodně zvolený (tím se liší od **(ii)**). **(iv)** Hřešíme i bez získaných náklonností k mravnímu zlu (neřestí) - abych tak řekl - „jednorázově“, např. někdo se najednou ocitne ve velké finanční nouzi a pro svou potřebu něco „jednou“ ukradne. Příčina tohoto zla je vůle, která volí nějaké fyzické/užitečné dobro (např. peníze) na úkor mravního dobra - krádež je mravní zlo.

TEOLOGIE. Co bylo řečeno výše, může přijmout i teolog (nebo prostě věřící). Křesťanská teologie však filosofický výklad v podstatném ohledu doplňuje a nabízí vysvětlení toho, proč je vůbec člověk konfrontován se zlem. Tento výklad je součástí křesťanského příběhu o stvoření člověka, který vychází především ze starozákonní knihy *Genesis* a byl dále domyšlen a vykládán mnoha generacemi teologů. Shrňme si krátce hlavní myšlenky výkladu tohoto příběhu, jak ho nabízí *Katechismus katolické církve*. Člověk byl Bohem stvořen jako dobrý a žil s Ním, se sebou samým i s okolními tvory v harmonii. Pokud by byl člověk zůstal v tomto důvěrném přátelství s Bohem, **neměl ani zemřít, ani trpět**. Stav této harmonie a souladu se nazývá „prvotní spravedlnost“. Tento stav člověk narušil tzv. prvotním hříchem (=mravní zlo), jímž se postavil proti Bohu (chtěl být jako Bůh). V důsledku toho vstoupilo do lidských dějin fyzické zlo, utrpení, nesoulad se sebou samým, s druhými lidmi i s Bohem a v posledku i smrt. Potud shrnutí.

Odkud tedy pochází zlo, s nímž je každý člověk v nejrůznějších formách stále konfrontován? Původně ze svobodného rozhodnutí člověka jednat proti mravnímu zákonu (a tak i proti Bohu, jenž je v posledku jeho zdrojem). Mravní zlo tedy vstoupilo do lidských dějin jako první a strhlo s sebou následnou lavinu fyzického zla. Z toho je patrné, že mravní zlo je pro nás lidi to nejhorší zlo, neboť nás zbavuje toho největšího dobra (přátelství s Bohem) a navíc se s ním pojí veškeré fyzické zlo, včetně smrti.

3. Je zlo slučitelné s existencí nekonečně dobrého a všemohoucího Boha?

„Existuje-li Bůh, odkud pochází zlo? Neexistuje-li, odkud je dobro?“ (G.W. Leibniz)

- Problematika ko-existence **Boha a zla** je velmi obtížná a komplexní, v následujícím se s ní proto můžeme seznámit jenom částečně a nedokonale. Opět bych rád připomněl a podtrhnul to, co jsem již uvedl v předchozím snímku, totiž že tento problém je v posledku velké tajemství, které můžeme více či méně poodkrýt, ale jeho plné pochopení nám v tomto životě zůstane vždy nedosažitelné. Přesto bychom neměli dát ruce do klína a rezignovat na jakékoli vysvětlení. I to málo, co lze říci, má velkou cenu!
- Nepřehlédněme, že otázka v názvu tohoto snímku není pouze teoretická, ale má vážné praktické dopady. Velmi často se setkáváme s názorem, a to i u lidí prostých a nevzdělaných, že zlo svědčí o tom, že Bůh neexistuje: „Kdyby Bůh existoval, nebyly by přece na světě války a tolik neštěstí!“ Novověký filosof D. Hume (zemřel r. 1776) zformuloval tuto myšlenku do podoby následujícího argumentu: „*Bůh svou přirozeností musí být všemohoucí a nekonečně dobrý. Je-li Bůh všemohoucí, mohl by zabránit uskutečnění každého zla. A je-li nekonečně dobrý, jistě by tak učinil, neboť charakteristickým rysem dobré osoby je to, že brání zlu, kde je to jen možné. Bůh však de facto nebrání každému zlu, i když by jistě mohl, ale naopak připouští veliká zla (mravní i fyzická) a v nesmírném množství. To konec konců zakoušíme v tomto světě na vlastní kůži. Bůh tedy buď není všemohoucí, nebo není nekonečně dobrý. Ale ať už platí první alternativa, nebo ta druhá, taková bytost není Bohem. Bůh tedy neexistuje.*“ (Humův argument sice nevylučuje existenci nějaké vyšší bytosti, která není všemohoucí a nekonečně dobrá, ale takové pojetí Boha je v rozporu (nejenom) s křesťanským pojetím.
- V Humově argumentu je klíčová teze, podle níž **Bůh je svou přirozeností vázán k tomu, aby bránil každému zlu, kde je to jen možné.** Teze je podle mého soudu správná, ale její platnost má jednu důležitou výjimku, tj. **neplatí, pokud připuštěním nějakého zla můžeme dosáhnout většího dobra, které bychom jinak uskutečnit nemohli.** Vysvětleme to na příkladu! Chci svého syna naučit jezdit na kole, zařídím vše potřebné a začneme s nácvikem. Nějakou dobu mu pomáhám držet rovnováhu, aby nespádl. Když usoudím, že našel čas, přestanu ho přidržovat a pustím ho, aby jel sám. A teď pozor! Nechci, aby spadl (pád je zlo), chci, aby sám jezdil (to je dobro). Ovšem je jasné, že aby můj syn začal sám jezdit, musím **připustit** určité zlo (jeho pád). Když ho přestávám přidržovat, připouštím zlo, ale to není mým cílem, tím je naopak dobro (=jeho samostatná jízda). Podobně ani Bůh není vázán odstraňovat každé zlo ve stvoření, jestliže jeho připuštěním sleduje nějaké větší dobro, které by jinak nemohl dosáhnout. Důležité je nepřehlédnout, že Bůh zlo nechce, pouze ho připouští, aby se mohlo uskutečnit nějaké větší dobro. Humův argument tedy můžeme odmítnout. V diskusi je nyní řada na těch, kdo sympatizují s názory Huma, aby nám ukázali, že nemůže existovat žádné větší dobro, kvůli němuž Bůh připouští na světě zlo. Zůstaneme-li na půdě filosofie, mám za to, že omezenost našeho lidského poznání, obzvláště věcí budoucích, znemožňuje uvést nějaký zcela jistý důvod svědčící v této věci proti existenci všemohoucího a nekonečně dobrého Boha.
- **Křesťanská teologie** (a potažmo víra) nabízí velmi přesvědčivé důvody, proč Bůh ve stvoření zlo (mravní i fyzické) připouští. K tomu jen velmi krátce, podle křesťanské víry stvořil Bůh člověka proto, aby ho člověk poznal a svobodně si ho zamiloval. A v tom spočívá největší dobro člověka, že vidí Boha tvář v tvář a jeho vůle se sjednotí s Boží vůlí. V tomto stavu není hřích možný, navíc by člověk netrpěl ani fyzické zlo. Tohoto cíle Bůh však může dosáhnout jenom tehdy, když člověku ponechá svobodu rozhodování, neboť pravá lidská láska je svobodná. Tím ale Bůh připouští zlo, člověk se může svobodně rozhodnout proti Bohu. Hřích Bůh nechce, ale připouští to. Celé dějiny spásy a především událost Vtělení pak svědčí o tom, že Bůh svůj záměr s člověkem uskutečňuje i navzdory hříchu člověka. Ani hřích není pro Boha překážkou, aby ve spolupráci s člověkem uskutečňoval svůj cíl. Bůh tedy v případě člověka připouští zlo, aby pro člověka dosáhl toho největšího dobra. Jinak řečeno, Bůh by nikdy nepřipustil žádné zlo, kdyby nebyl natolik mocný, aby z něho nechal vzejít mnohem většímu dobru. Důležité je, že Bůh nechce pro člověka zlo, jenom ho připouští. K tomu by bylo možné mnohé a mnohé přidat, ale není na to prostor (přečtěte si k tomu samostatně např. velmi instruktivní 7. odstavec *Katechismu katolické církve „Pád“*)
- Na dalším snímku se vrátíme na půdu **filosofie** a zkusíme jako filosofové přemýšlet, proč Bůh připouští zlo.

3. Je zlo slučitelné s existencí nekonečně dobrého a všemohoucího Boha?

- **Filosofie:** 1. *Fyzické zlo.* Svět, v němž žijeme, nazývali staří Řekové „kosmos“. Tím vyjadřovali, že svět je uspořádaný (a krásný) celek. V něm jsou věci nejrůznějším způsobem vzájemně uspořádané, všimněme si např. potravních řetězců. Neživé věci tu slouží živým věcem, nižší živočichové vyšším a člověk ke svému životu a jeho zachování užívá veškeré jemu dostupné skutečnosti. Zachování tohoto řádu však vyžaduje, aby jedna věc zanikala na úkor druhé, tj. aby ve světě existovalo fyzické zlo (zánik je pro každou věc něco zlého). Přijmeme zde jako pravdivou tezi, že svět a jeho uspořádání pochází nějakým způsobem od Boha. Bůh tedy připouští (a patrně i chce) ve světě určitá fyzická zla (zánik některých neživých i živých věcí), aby dosáhl určité vyšší dobro (uvedené uspořádání světa a jeho zachování). Tento řád je jistě dobrý, vždyť umožňuje, aby na světě žily (a střídaly se) mnohé generace nejrůznějších rostlin a živočichů (včetně lidí).
- K zachování tohoto uspořádání slouží - mimo jiné - v našem světě platné **přírodní zákony**. Ty musí být stabilní či stále platné, aby takové zůstávalo i na nich (do určité míry) závislé uspořádání světa. Přírodní zákony jsou však často zdrojem fyzického zla (nemoci, utrpení, smrt). Bůh tedy připouští tato fyzická zla, která jsou důsledkem platných přírodních zákonů, aby dosáhl vyššího dobra (uspořádání světa a jeho trvání, které umožní život mnoha generací lidí). Dále, stabilní přírodní zákony nám umožňují rozvíjet naše poznatky a tak stále lépe např. léčit nemoci a zmírňovat utrpení, zlepšovat kvalitu lidského života. Překonáváním překážek se také cvičíme v mnoha ctnostech, utrpení a nemoci nás mohou přivést k pokoře, vděčnosti, trpělivosti, statečnosti, k projevům bliženecké lásky atd. Všimněme si také, že Bůh by uvedená fyzická zla sice mohl odstraňovat, ale musel by neustále mimořádně (zázračně) působit proti platným přírodním zákonům. Tím by nám však bránil v tom, abychom získávali mnohá (fyzická a především mravní) dobra. Poslední postřeh, je-li Bůh nekonečně moudrý, pak tento svět nemohl být stvořen moudřejším a lepším způsobem. I když nás napadají nejrůznější způsoby, co by v tomto světě mohlo „fungovat“ lépe, je patrně třeba pokorně uznat, že naše návrhy nejsou ani zdaleka souměřitelné s tím, co stanovila skutečná a nekonečná Moudrost. Nepopíráme tím existenci zla, ale popíráme to, že jsme moudřejší než Bůh.
- 2. *Mravní zlo.* Vyjděme z toho, že Bůh je mravně zcela dokonalý (=svatý), tj. nejenom že nehřeší, ale ani hřešit nemůže. Bohu proto zcela odporuje, aby chtěl hřích, tedy nemůže chtít, aby někdo jiný hřešil. **Bůh tedy hřích vůbec nechce a nepůsobí (na rozdíl od některých typů fyzického zla).** Člověka stvořil a vytknul mu i jeho poslední cíl, tj. to, o co má ve svém životě neustále usilovat a co má dosahovat (co má mít ve svém srdci na prvním místě). Tímto cílem je blaženost, člověk je stvořen pro blaženost. K té náleží i to, že se člověk stane „svým pánem“, tj. že se bude svobodně rozhodovat a sám si zvolí svůj úděl. Svoboda člověka je však příležitostí k hříchu, který Bůh nechce, ale toliko připouští.
- Mnozí lidé se právem ptají, proč však všemohoucí Bůh připouští tolik mravního zla a jeho tak zruďné podoby? Proč nezasáhne a tato zla prostě „nezablokuje“? Proč nezabránil tolika hrůzám 20. století (světové války, genocidy, holokaust, gulagy atd.)? Uplná odpověď v těchto dílčích případech nám lidem není k dispozici, prostě nevíme. Můžeme odpovédět jenom na obecné rovině. Bůh daroval člověku svobodu a daroval mu ji v posledku proto, aby mohl skutečně milovat - mít rád nadevše Boha a druhé jako sám sebe. V Boží perspektivě je to zřejmě tak velká hodnota, že mu stojí za to připouštět i nejhorší zla, která se s lidským zneužitím svobody v tomto světě pojí. Ale znovu připomeňme, že Bůh připuštěním hříchu zřejmě může dosáhnout (a jistě i dosahuje) pro člověka nějakého velkého „nepředstavitelného“ dobra a že jistě může utišit a uzdravit i ty nejhorší rány.
- Pokud by někdo i nadále trval na své námitce a tvrdil, že Bůh by měl zabránit „alespoň“ těm nejhorším zlům, pak můžeme říci dvojí:
- **Za prvé**, nelze vyloučit, že Bůh skutečně brání tomu, aby se některá zla uskutečnila. Přirozeně o tom nevíme, a proto bychom neměli Boha obviňovat, že nic nedělá, i když třeba *de facto* činí ve prospěch dobra a odstranění zla velmi mnoho. Na základě nevědomosti bychom tedy Boha neměli odsoudit, ale spíše uznat vlastní nevědomost. **Za druhé**, pakliže budeme vyžadovat, aby Bůh bránil určitým zlům, velmi pravděpodobně budeme své požadavky postupně stupňovat a nakonec chtít, aby zabránil veškerému morálnímu zlu a jeho následkům. Bůh by podle tohoto scénáře musel neustále zasahovat do lidských skutků a bránit každému mravnímu zlu. Tím by však zároveň rušil jakékoli zásluhy člověka, ocenění, pochvaly, odpovědnost za vlastní jednání, lítost a odpuštění, omezoval by naši svobodu a znemožňoval by přirozené poučení člověka atd. Tím by ale z našeho života zmizelo to, co ho činí velkým a nesmírně závažným úkolem.
- Uvědomme si však, že naším úkolem při pokusech „ospravedlnit Boha před zlem“ (=theodicea) vlastně není přesně ukázat, proč Bůh připouští zlo, ale obhájit Boha před námitkami těch, kteří popírají slučitelnost existence Boha a zla ve světě.

4. Má zlo vůbec nějaký smysl?

Ptáme se, zda zlo může vést k nějakému „pozitivnímu“ cíli (být příležitostí k uskutečnění nějakého dobra). Pokud ne, je absurdní, tj. nemá žádný smysl. Odpovědi rozdělíme opět na filosofické a teologické.

Filosofie. Odpovědi filosofů se různí. Někteří se domnívají, že zlo v podstatě žádný smysl nemá a že je to něco absurdního. Říkají, že člověk touží po nekonečném štěstí a úplné svobodě, ale v tomto životě nic z toho není dosažitelné. Člověk je proto podle jejich názoru absurdní bytost, protože nemůže dosáhnout to, po čem bytostně touží. Zlo je to, co člověku brání uskutečnit jeho nejhlubší touhy, a proto je zlo absurdní (nesmyslná překážka). Jiní soudí, že hranice mezi dobrem a zlem vlastně neexistuje, a proto uvedená otázka nemá vlastně smysl. Další tvrdí, že zlo nějaký smysl přece jenom má. Nás dále budou zajímat pouze názory posledně uvedené skupiny filosofů. Mnohé z toho, co tito filosofové říkají, jsme už uvedli na minulém snímku. Proto vše jenom stručně shrnu.

1. Mnohá fyzická zla (zánik neživých těles i živých bytostí) slouží k uchování řádu ve světě, díky němuž je život a jeho trvání na Zemi vůbec možný. Určitá fyzická zla tedy mají z toho hlediska smysl.

2. Fyzické zlo je často pro člověka příležitostí k tomu, aby se mu postavil a překonával ho. Tím vznikají nejrůznější fyzická i mravní dobra. Nemoci a utrpení jsou podnětem k rozvoji lékařství, vznikají nové léky, léčebné postupy a metody, nové přístroje a technologie sloužící k efektivnější léčbě. Člověka překonávání překážek může posilovat a napomáhat mu k rozvoji těch nejlepších vlastností a dovedností. Fyzické i psychické zlo je dále příležitostí k tomu, abychom ho překonávali tím, že si vybudujeme nejrůznější mravní ctnosti (trpělivost, statečnost, odvalu, soucit, pokoru, různé projevy bliženecké lásky atd.). Tímto způsobem lze uchopit a proměnit i mravní zlo, tj. může být podnětem k pokání a snaze o mravní nápravu vlastního života.

Na druhou stranu je třeba uznat, že někdy je přemíra zla příčinou toho, že se člověk pod jeho tíhou prostě „zlomí“ či zhroutl, popř. dobrovolně ukončí svůj život. Zlo je tedy nejenom příležitostí k uskutečnění nějakého dobra, ale bezpochyby má i destruktivní povahu. Záleží na povaze člověka, okolnostech a míře zla, které na nás doléhá, co z toho vzejde. V tomto ohledu má každý z nás jistě mnoho vlastních zkušeností.

4. Má zlo vůbec nějaký smysl?

- **Křesťanská teologie (či pohled věřícího křesťana).** Věřící křesťan či teolog odpovídá na uvedenou otázku kladně. Může zopakovat některé odpovědi filosofů, které jsme uvedli na předchozím snímku, ale jeho víra mu otevírá a nabízí úplně nový pohled na smysl zla. Křesťanské (omezím se na katolické) pojetí smyslu zla je velmi komplexní a rozsáhlé téma, kterému by bylo možné věnovat několik semestrů intenzivní výuky. Zde proto jenom krátce naznačím jednu podstatnou myšlenku křesťanského uchopení smyslu zla.
- Připomeňme si nejprve některé pravdy víry, bez nichž nelze odpovědi po smyslu zla porozumět. Hřích (jako uvážené a svobodné rozhodnutí jednat proti mravnímu zákonu a tedy i proti Bohu, od něhož zákon v posledku pochází) je překážka, která nás lidi odděluje od Boha, ztrácíme jím Boží přátelství a přízeň. Lidské dějiny jsou plné hříchů a člověk se sám z této situace není s to vymanit. Bůh v této bezvýchodné situaci přichází člověku na pomoc, jak o tom svědčí celé dějiny spásy. Vrcholem této Boží pomoci a milosti je událost Vtělení, Bůh se stává člověkem, aby nám lidem svým životem a smrtí na kříži znovu trvale získal Boží přízeň a přátelství. Kristova smrt na kříži a jeho zmrtvýchvstání nezamezuje působení zla ve světě, (fyzické i mravní) zlo tu stále je i bude, ale získává zcela nový smysl. Kristovo dobrovolné utrpení a smrt na kříži nám přineslo velké dobro, díky němu můžeme žít jako Boží přátelé či Boží děti. **Zlo, které Kristus svobodně a z lásky k nám podstoupil, má tedy hluboký smysl, člověku se tak otevřela cesta k tomu největšímu dobru, jímž je věčný život v přátelství s Bohem.**
- Odtud se můžeme už podívat na to, jaký smysl má zlo pro nás věřící křesťany. Víra nás zla nezabaví, ale zlo díky ní nabývá nový smysl. Jaký? Vyjděme z toho, co říká apoštol Pavel ve svém listě (Kol 1, 24): „*Ted' pro vás trpím, ale raduji se (z toho), protože tím na svém těle doplňuji to, co zbývá vytrpět (do plné míry) Kristových útrap; (má z toho prospěch) jeho tělo, to je církev.*“ Tím Pavel nechce říci, že by ke Kristově vykupitelské oběti bylo třeba něco přidávat, ale apoštol se tu dívá na Krista jako na hlavu církve, kterou založil a k níž každý věřící patří. Církev chápe jako duchovní tělo Krista a jednotliví věřící tvoří jeho různé části či údy. V tomto duchovním (či mystickém) smyslu můžeme nazvat utrpení věřících také utrpením Kristovým. A jako z utrpení Krista vzchází to největší dobro člověka (naše spása), tak i utrpení každého věřícího může nabýt tento zcela nový rozměr. Zlo, které nás trápí, můžeme dobrovolně a z lásky nabídnout Kristu, aby je přijal jako svoje vlastní, a tak se může stát nástrojem k dosažení toho největšího dobra, jímž je spása nejenom nás samých, ale i druhých lidí. **Zlo má v křesťanském pojetí hluboký smysl, může být zdrojem největšího dobra člověka.**
- **Suma sumárum:** Možná není vše, co bylo uvedeno, každému zcela zřejmé. Výklad předpokládá znalost mnoha věcí, které nelze všechny podrobně vysvětlovat. Ale hlavní myšlenka je prostá: fyzické i mravní zlo, kterému zde na světě čelíme, můžeme Bohu z lásky nabídnout jako oběť za spásu (záchranu) svých bližních i sebe sama.